

PRAVOSLAVNA CRKVA U CRNOJ GORI

Slobodan Jovanović

Confessional affiliation has played a decisive part in the formation of the national awareness in the western Balkans. On the one hand, the question of church was crucial in the preservation of the national identity, and on the other, it served as the instrument of assimilation and creation of great nations and great states. Montenegro had been a theocratic entity up to 1852 when Prince Danilo Petrović took the throne and the Senate of Montenegro adopted a decision on Montenegro becoming a hereditary principality, which gave dual quality to the influence of the Church: spiritual and political. That is why it was so important in the assimilation of Montenegrins and dissemination of the Serbian influence to prove that the Montenegrin Orthodox Church has always been a part of the Serbian Church and that it has never been independent.

Crkveno pitanje u Crnoj Gori izaziva kontroverze, posebno u posljednjih sto godina. Ono je odavno prestalo biti duhovno pitanje i prešlo je u sferu političkog i nacionalnog djelovanja. U velikoj mjeri tome je doprinijelo širenje ideje o jedinstvenoj slovenskoj državi na prostorima zapadnog Balkana u XIX stoljeću, koje je u Crnoj Gori dobilo formu restauracije velikog Dušanovog carstva i ambicije malene Crne Gore da bude pijemont te nove „srpske države“. Narod kaže *Mnogo mačku*

goveđa glava. U želji da bude pijemont okupljanja pravoslavnih južnih Slovena, te jedne vrste nacionalnog inženjeringa kojim se kroz prosvjetu i izdavačku djelatnost htjela izgraditi u Crnogoraca srpska nacionalna svijest, Crna Gora je izgubila sve – i ambicioznu ulogu pijemonta, i državu, i Crkvu. Nema sumnje da je etničko srpstvo, koje je do tada imalo samo formu religijskog značenja, u vrijeme vladavine knjaza Nikole I Petrovića Njegoša po, prvi put izašlo na istorijsku i političku scenu, nanoseći crnogorskom nacionalnom biću raspolućenost koja traje do današnjih dana. Posebna pažnja posvetiće se nasilnom tzv. prisajedinjenju CPC oktroisanoj i novoformiranoj SPC i Beogradskoj patrijaršiji, nekanonskom priznanju te novostvorene Crkve i patrijaršije, kao i nizu događanja i djelovanja koja nemaju, ili imaju vrlo malo veze sa hrišćanskim. Pokazalo se, po ko zna koji put, da su crkve produžena ruka svetovnih vlasti, sile, moći i političke zloupotrebe. Dakle, svega onoga što bi moralo biti jeres i što je u sukobu sa osnovnim premisama Svetog pisma i Hristovih poruka koje bi morale biti ideja vodilja tih novokomponovanih trgovaca ljudskim povjerenjem.

Nesumnjivo je da su se Sloveni dolaskom na prostore nekadašnje rimske pokrajine Prevalitane susreli sa hrišćanstvom već u VII stoljeću. Proces hristijanizacije tekao je sporo i bio je pomiješan sa tradicionalnim vjerovanjima i manifestacijama, što nije bila samo karakteristika naših prostora. U vrijeme dukljan-skog arhonta Petra (X stoljeće), čiji je pečat, na kome je prikazan lik Bogorodice sa Hristom, sačuvan, proces prevođenja slovenskih doseljenika u hrišćansku religiju bio je već značajno dovršen. Taj spori proces hristijanizacije Slovena razvijao se oko gradskih centara u kojima su bile biskupske stolice: Risan, Kotor, Budva, Svač, Bar, Ulcinj, Doclea, Lontodokla, kao i oko puteva koji su povezivali gradove. Krajem XII stoljeća i skoro stoljeće i po nakon Velike šizme (1054. godina), Duklja pada

pod vlast dinastije Nemanjića, dukljanski gradovi su razoreni do temelja, sem Kotora koji je Nemanjićima služio za održavanje odnosa sa Venecijom. Stefan Prvovjenčani piše da, osim Kotora, „ostale gradove poobara i poruši i pretvori slavu njihovu u pustoš.“¹ Dolaskom Nemanjića dolazi do promjene političkih i vjerskih prilika i do promjene položaja dukljansko-barske mitropolije. Njen položaj se mijenja na gore, sa područja mitropolije nestaje veliki broj katolika i povećava se broj pravoslavnih, prihvatanjem od strane katolika istočnog obreda i doseljavanjem iz unutrašnjosti pravoslavaca na njeno područje. Za vladavine Balšića (1360-1421), barska nadbiskupija se nalazila u nešto povoljnijim okolnostima, ali ne u tolikoj mjeri da povрати uticaj koji je imala prije dolaska Nemanjića. Dodatno je stvari otežavala najezda Otomanskog carstva u XV stoljeću, koje je zauzimalo dio po dio teritorije na kojoj se nalazila, dok nijesu konačno 1571. godine zauzeli Bar i gotovo svu njegovu nadbiskupiju.

Od 1195. godine Dukljom je vladao Vukan kao namjesnik, koji je preuzeo dukljansku kraljevsku tradiciju potpisujući se kao *Dioclie et Dalmatie rex*. Želeći da se osamostali od raškog župana Stefana, Vukan traži od pape Inocenta III 1198. godine da biskupije u Duklji ne budu potčinjene nadbiskupu u drugoj državi. U svom pismu Papi izražava svoju predanost katoličkoj crkvi: „Poslije Boga od svega više ljubim i poštujem majku rimsku crkvu“.² Vukan je, po poznatim izvorima, umro 1209. godine. Za svoga vladanja u Duklji politički se vezao za katoličku crkvu, oslanjajući se na dukljansku državnu i vjersku

¹ Stare srpske biografije, 1, Beograd 1930, 45. – Nikon Jerusalimac u svom Goričkom zborniku prepisao je prvi dio Nemanjinog životopisa od Stefana Prvovjenčanog iz 1216. godine.

² Original u Vatikanu. Objavili su ga: A. Theiner, *Vetera monumenta*. 1:6; Kukuljević, *Codex*. 11: 215-216. Prijevod u *Istorijskim zapisima*, 5, 1949.

tradiciju, doprinijevši tako izvjesnoj autonomiji Duklje/Zete nakon njegove smrti. Ta posebnost Duklje/Zete očitovala se i u titulama kraljeva. Vukan je prijesto ustupio svom nasljedniku Đorđiju 1208. godine.

Osnivanjem Srpske pravoslavne crkve 1219. godine i postavljanjem zetskog episkopa na Prevlaci katolička crkva u Duklji gubi status državne. Ustanovljenje novoosnovanih episkopija (Ston, Prevlaka) blizu starih biskupskih centara i na mjestu nekadašnjih benediktinskih opatija imalo je, prije svega, politički karakter s ciljem da se suzbije, odnosno ograniči moć katoličke crkve, čija je djelatnost bila usmjerena na restauraciju dukljanskog kraljevstva, što se kosilo sa nemanjićkim državnim intencijama. Kao rezultat tih političkih projekcija, sv. Sava osniva zetsku pravoslavnu episkopiju na teritoriji koja je do tada bila pod isključivom crkvenom vlašću dukljansko-barskog nadbiskupa, što će imati dalekosežne posljedice za opstanak katoličke crkve u ovim krajevima. U prvoj polovini XIII stoljeca u Duklji/Zeti započinje važan proces proces kulturne, odnosno, vjerske preorijentacije. Benediktinske opatije i samostani, lišeni podrške dukljanskih vladara, postepeno gube svoju važnost i igraju sve manje važnu ulogu u prosvjećivanju naroda i izdržavanju škola. U početku, zajedno sa njima, a kasnije zamjenjujući ih, pojavljuju se pod zaštitom i pokroviteljstvom dinastije Nemanjića, pravoslavni kaluđeri i manastiri, koji preuzimaju ulogu benediktinskih monaha. Ovaj prelaz od katoličkih benediktinaca ka pravoslavnim kaluđerima u primorskim krajevima dukljanske države nije bio dinamičan i nagao, nego postepen i spor. Izgleda da su na pojedinim književnim djelima neko vrijeme benediktinski i pravoslavni monasi zajedno radili. Na području kotorske biskupije (koja je najprije pripadala splitskoj nadbiskupiji, zatim dukljanskoj, opet splitskoj, pa dukljansko-barskoj, da bi 9. septembra 1089. godine bila podređena Bariju oko devet mjeseci) djelovalo je više benediktinskih samostana u kojima su radili

skriptorijumi. Najstarija sačuvana ćirilična knjiga, Miroslavljevo jevanđelje, nastalo najvjerojatnije u jednom od njih, nosi obilježje te prelazne saradnje benediktinskih i pravoslavnih monaha. Saradnjom benediktinskih i pravoslavnih prepisivača i slikara stvoreno je izuzetno djelo (Jevanđelje kneza Miroslava) kao kruna umjetničkog stvaranja na području Duklje. Bez obzira na nesporni primat državne vlasti, faktička vlast u dukljanskim gradovima bila je u rukama domaćih plemića i katoličkog klera. Saradnja, a u nekim slučajevima simbioza katoličkog i pravoslavnog klera u Duklji/Zeti podudarala se sa političkim intencijama Nemanjića, kako na spoljnjem tako i na unutrašnjem planu, što je uticalo da Nemanjići budu tolerantni tokom većeg dijela njihove vladavine prema katolicima, i to zbog potrebe da ih papa politički podržava, da im papa daje saglasnost na kraljevski tron, zbog velikog broja katolika u Zeti, zbog miješanih brakova između katolika i pravoslavnih i zbog čestih ženidbi Nemanjića sa katolicinjama. Poznato je da je papin izaslanik krunisao prvog srpskog kralja, Stefana Prvovjenčanog, koji je izigrao papu Honorija III kako bi došao do kraljevske krune i obezbijedio priznanje srpske kraljevine, da bi, zatim, Sava Nemanjić tražio samostalnost Crkve u njoj. Takođe je Stefan Dečanski namjeravao zbog ženidbe da pređe u katoličku vjeru, kao i kralj Milutin zbog podrške u vojnim pohodima, ali su ga u tome spriječili članovi porodice. I car Dušan je, uz saglasnost patrijarha Joanikija, bio spreman primiti katoličku vjeru zbog opasnosti od napada Mađara.

Nakon što je Vizantija razorena 1204. godine u krstaškom ratu, stvorene su dvije jake države, Nikejsko carstvo i Epirska despotovina. Sava Nemanjić je iskoristio njihovo rivalstvo i kupio od patrijarha Germana II i Teodora Laskarisa, nikejskog cara, oko 1233. godine, autonomiju za pravoslavnu crkvu na svojoj teritoriji, suprotno kanonskim pravilima, jer je raška crkva bila pod Ohridskom arhiepiskopijom. Ohridski arhiepiskop Dimitrije Homatijan upućuje protestno pismo nikejskom

patrijarhu Germanu (1222–1240) i samome Savi Nemanjiću, u kojem piše: –... Ako li, pak, neodstupno budeš ostao pri svom drskom delu i ako održiš svoju upornost, prezrevši naše pismo, pa sam sebe učiniš podložnim kaznama kanona, kojom ti zakonito prijetimo sa snagom prava, mi te podvrgavamo odlučanju od svete i živonačalne Trojice i isključujemo te iz zajednice vjernih kao prestupnika zapovjesti svetih i božanskih kanona i kao narušioca i smutitelja crkvenog ustava, koji su sveti oci od početka ustanovili...“ Sava Nemanjić je, po zapisima biografa Domentijana i Teodosija, nakon nekanonskog proglašenja autonomije rukopoložio sedam, ili osam, svojih učenika, dovedenih sa Hilandara. Četvoricu od njih je postavio na područje današnje Crne Gore u novoosnovane episkopije: zetsku, humsku, budimljansku i dabarsku. Sjedište budimljanske episkopije je bilo u Đurđevim stupovima, kod Berana, humske prvo u gradu Stonu, a zatim u Petrovoj crkvi u današnjem Bijelom Polju, dok je sjedište dabarske episkopije bilo u manastiru sv. Nikole pored današnjeg Priboja.

Prvi korak ka stvaranju samostalne Crkve učinjen je u vrijeme dinastije Balšića i osamostaljenja Zete nakon 1335. godine. Patrijarh je do tada biran od strane vladara i državnog sabora. Lazar Hrebeljanović i Đurađ Balšić sklapaju sporazum po kojem patrijarha bira samo sabor arhijereja i igumana, bez uticaja vladara i vlastele. Balšići su u Zeti, dolaskom na vlast, zatekli dvije crkve – katoličku i pravoslavnu. Veliki broj katolika dovodio je Balšiće do nedoumice, pa su Stracimir i Đurađ uputili 1368. godine katoličkog episkopa iz Svača papi sa iskazanom spremnošću potpunog prelaska na katoličanstvo. Papa je prihvatio iskazanu spremnost, nakon čega Balšići pismom od 29. januara 1369. godine upućenim papi iskazuju zadovoljstvo i obavezu uvođenja učenja katoličke crkve. Tek početkom XV stoljeća (1403. godine) Balša III vraća pravoslavlje u Zetu.

Za vrijeme krajinskog arhiepiskopa Josifa i u vrijeme prestanka postojanja Pečke patrijaršije, Zetska mitropolija se približila Ohridskoj arhiepiskopiji. Godine 1453, po odobrenju arhiepiskopa Josifa, đakon Danjan prepisuje Sintagmu Matije Vlastara u kojoj se ne priznaje autokefalija Pečke patrijaršije. Zetsko-mletačkim ugovorom od 6. septembra 1455. godine predviđen je način izbora mitropolita. Međutim, nepoznato je kad je izabran prvi mitropolit po tom ugovoru. Od posljednjeg pomena unijatskog mitropolita Jovana 1458. godine do prvog pomena pravoslavnog zetskog mitropolita Visariona 1484, godine, proteklo je 25 godina. Sklapajući 1479. godine mir sa Turskom, Mletačka republika je otkazala pomoć Ivanu Crnojeviću (vladao od 1465. do 1490. godine, sin Stefana I Crnojevića, crnogorskog vladara od 1451. do 1464-1465. godine i majke Marije koja je bila rođena sestra albanskog vladara Skenderbega) i turska vojska, nakon teških borbi, okupira Crnu Goru. Dvije godine kasnije Ivan Crnojević se vraća u Crnu Goru, podiže ustanak 1481. godine sa uspjehom, osniva novi centar Obod i podiže dvor i manastir na Cetinju. Ubijeden da će Turcima manje smetati pravoslavna mitropolija zbog otpora katoličkih zemalja Otomanskoj imperiji, Ivan Crnojević poveljom od 4. januara 1485. Godine poklanja Mitropoliji dio feuda, pravo ribolova na Skadarskom jezeru, dio prihoda od carina, solane, mlinove...³ Ovaj akt je poslužio kasnije da crnogorski mitropoliti istaknu svoje pravo na vladavinu Crnom Gorom.

Crna Gora ulazi u sastav Osmanskog carstva kada je ono bilo na vrhuncu svoje moći. U Cetinjskom manastiru Đurđ Crnojević je osnovao štampariju, u kojoj su štampane knjige za potrebe Crnogorske mitropolije (1493-96). Likvidacijom otpora Đurđa Crnojevića i zavođenjem uprave turskog vazala Staniše

³ *Zapisi*, XXV, 4, 1941, 243-244.

Crnojevića počelo je novo doba crnogorske istorije. Pošto je Turska obnovila rad Pečke patrijaršije (1557), Crnogorska mitropolija je ušla u njene granice. Đurađ Crnojević upravljao je Crnom Gorom kao turski vazal do kraja 1496. kada je smijenjen i na njegovo mjesto postavljen mu brat Stevan. Đurađ Crnojević odlazi u Veneciju sa porodicom. Od tada do 1498. godine Crna Gora je bila pod nadzorom skadarskog sandžakbega, kada je priključena skadarskom sandžakatu, ali kao posebna oblast. U ljeto 1505. skadarski sandžakbeg se uputio na Crnu Goru sa 6000 ljudi. Došlo je do krvavih obračuna. Crnogorci su ponovo 1510. godine bili spremni da oružjem dočekaju skadarskog sandžakbega koji je htio da upadne u zemlju. Godine 1513. odbijaju plaćanje harača sultanu.

Krajem XVI vijeka staru Crnu Goru sačinjava pet nahija: katunska, riječka, crmnička, lješanska i pješivačka, sa približno oko 3000 kuća. „Crnogorsko društvo u XVI vijeku, uzevši u cjelini, očuvalo je svoje najbitnije karakteristike iz vremena posljednjih Crnojevića s naglašenom prevagom plemenskog uređenja. Iako je Crna Gora bila pod turskom vrhovnom vlašću, privredno je bila vezana za mletačka tržišta u Boki Kotorskoj. Političke granice i vjera nijesu razdvajale Bokelje i Crnogorce.“⁴

Odlaskom Đurđa Crnojevića funkciju izbora mitropolita naredna tri i po stoljeća preuzima Zbor glavara i Opštenarodni zbor. Upravu u plemenima vodio je glavarski sloj, kneževi i vojvode, a funkciju skupštine je obavljao Zbor. Tokom XVI stoljeća izmjenilo se dvanaest mitropolita: Vavila, German, Pavle, Vasilije, Nikodim, Romil, Makarije, Rufim I Njeguš, Pahomije, Gerasim, Venijamin i Rufim II. Ovaj posljednji, Rufim II, značajan je po tome što se stavio na čelo borbe u bici

⁴ Dr Gligor Stanojević, „Crna Gora od pada Crnojevića do vladike Danila Petrovića“, *Monografija Crna Gora*, Beograd, 1976, str. 176-193.

na Lješkopolju 1604. godine. Od tada to postaje praksa sve do podjele vlasti u XIX stoljeću. U drugoj polovini XVII stoljeća uloga Cetinjske mitropolije postaje sve značajnija u organizovanom suprotstavljanju Otomanskoj imperiji. Mitropoliti nijesu za izvršioce imali sveštenike, već su djelovali preko svjetovnih vlasti, Zbora i plemenskih glavara, te to u velikoj mjeri odstupa od klasične teokratske vladavine. Ovo je veoma važno naglasiti, jer se vrlo često pokušava zloupotrijebiti položaj crnogorskih mitropolita da bi se Crna Gora poistovjetila sa Crkvom iz vrlo manipulativnih razloga. Iz istih razloga često u historiografiji nalazimo više puta iskazanu misao da je Pećka patrijaršija, koja je dva puta ukidana i nije djelovala kao institucija 250 godina, „ostvarivala“ kontinuitet preko crnogorske mitropolije. O tome piše čak i Sima Ćirković, poznati i cijenjeni srpski historičar, u zborniku *Srpska pravoslavna crkva 1219-1969*, Beograd 1961. Na taj način se pokušava preko institucije crkve i kanonske jurisdikcije ostvariti velikodržavni projekat i teritorijalne aspiracije.

Period kada se na čelu Crnogorske mitropolije nalazi vladika Danilo Petrović Njegoš (1697–1735) karakteriše okretanje Rusiji, nakon dobijanja gramate ruskog cara 1711. godine. Obnovio je na današnjoj lokaciji Cetinjski manastir i radio na tome da Mitropoliju odvoji od Pećke patrijaršije, koja je u to vrijeme bila institucija Otomanskog carstva i bila angažovana na prikupljanju „careve mirije“. Tako vladika Danilo poručuje pećkom patrijarhu Arseniju IV da ne dolazi sa tim ciljem u Crnu Goru i da se „ne trudi proz ovu krševitu zemlju su toliko teških konjah i ljudih“. Što je ovaj i poslušao. Nakon vladike Danila na mjesto mitropolita dolazi vladika Sava Petrović Njegoš (1735–1781) koji je bio 16 godina koadjutor vladici Danilu i

koji ostaje 46 godina u mitropolitskoj stolici, više okrenut Mletačkoj republici i lošim vezama sa Rusijom.

Vasilije Petrović Njegoš (1750-1766) je podsticao Crnogorce na otpor, pa mu je pečki patrijarh zaprijetio oduzimanjem mitropolitskog zvanja. Vladika Vasilije mu je odgovorio da ga ne priznaje za patrijarha i da će organizovati posebnu Crkvu. Zalagao se da Crnogorci sami izbore nezavisnost. Dugo je izbio iz Crne Gore, šest godina je, u tri maha, boravio u Rusiji. Autor je Istorije o Čornoj Gori (Moskva, 1754). Nekoliko mjeseci nakon Vasilijeve smrti u Crnu Goru dolazi samozvanac Šćepan Mali, uz pomoć dijela glavara. Poslije smrti vladike Vasilija, mitropolit Sava nije se mogao suprotstaviti struji koja je omogućila da na vlast dođe Šćepan Mali (1767-73)

Arsenije Plamenac (1781–1784) nije uživao veliki ugled i za njega je važno da su se glavari prema njemu odnosili „kao da ga i nije ni bilo“⁵. Rade Turov Plamenac u svojim memoarima naziva Arsenija egzarhom pečkog trona⁶, iako se Arsenije nikada nije tako potpisivao, naročito što u vrijeme dok je bio vladika Pečka patrijaršija nije ni postojala. Pečka patrijaršija je postojala u periodu između 1346-1463. u srednjovjekovnoj srpskoj državi, te 1557-1766. u Otomanskom carstvu. Nikodim Milaš⁷ piše u knjizi *Pravoslavno crkveno pravo* u glavi 87 *Današnje avtokefalne crkve*: „3) Cetinjska mitropolija. Pravoslavna crkva u većem dijelu zemalja, koje danas sastavljaju crnogorsku kneževinu, zajedno sa svojim mitropolitom, bila je u zavisnosti od Pečke patrijaršije; a iz jedne gramate pečkog patrijarha od

⁵ Gligor Stanojević, „Iz istorije Crne Gore u XVI i XVII vijeku“, *Istorijski zapisi*, knj. XV, sv. 2, Titograd 1959.

⁶ Rade Turov Plamenac, *Svjedočenja*, izbor iz memoarske literature, Titograd 1978.

⁷ Nikodim Milaš (Šibenik, 4/16. april 1845 - Dubrovnik, 20. mart 1915) je bio dalmatinski vladika i kanonista.

1700. godine vidi se, da je taj mitropolit, kojega je katedra bila na Cetinju, imao pravo i nad drugim zemljama, koje nijesu potpadale pod crnogorsku političku vlast. Bio je i ovaj mitropolit egzarh „svjatijšeg trona pečkago“. Ova zavisnost cetinjske mitropolije produžava se do ukinuća pečke patrijaršije. A od toga doba, pri državnoj samostalnosti Crne Gore, i crkva u njoj, kojoj je poglavar bio u isto vrijeme i gospodar zemlje, smatrala se samostalnom u svome ustrojstvu i unutrašnjoj upravi, kao što je samostalna i danas. Samostalnost cetinjske mitropolije priznala je i carigradska patrijaršija“⁸.

„Sultan Mustafa III je 11. IX 1766. godine beratom ukinuo Pečku patrijaršiju. Pošto je carigradski patrijarh Samuilo I Hanceris (1764-1780) isplatio dugove Pečke patrijaršije, vrhovna vlast Turske Carevine subordinirala je njenu, već bivšu, teritoriju Carigradskoj (fanariotskoj) patrijaršiji. Tada je potonji patrijarh Pečke patrijaršije Kalinik II carigradskom patrijarhu Samuilu I Hancerisu podnio ostavku. Nestalo je tada Pečke patrijaršije. „Mitropoliti Crne Gore nijesu priznavali nad sobom vlast ni Porte ni Fanara. Otvorenim otporom i protiv sultana i protiv Carigradske patrijaršije, oni su besprimjernom energijom i rijetkom smjelošću produžili i dalje izvodili veliko djelo oslobođenja svoga naroda. Davajući u neprekidnim borbama s uspjehom otpore i protiv Turske Carevine i svojih drugih neprijatelja i smatrajući sebe neograničenim gospodarima svoje uže domovine, Mitropoliti Crnogorski zasnovali su u Crnoj Gori svoju nezavisnu teokratsku vladavinu.“⁹ Crnogorska mitropolija bila je izvan kanonskog i organizacionog ustrojstva i domašaja

⁸ Dr Nikodim Milaš, *Pravoslavno crkveno pravo*, Mostar 1902. godine, strana 329-330.

⁹ Dr Gavriilo Dožić (1881-1950), velikodostojnik Crnogorske pravoslavne crkve u vrijeme njenog postojanja i kasniji patrijarh Srpske patrijaršije je ovo zapisao 1935. godine u Predgovoru knjige *Poslanice Svetoga Petra mitropolita*

Carigradske patrijaršije. Crnogorska pravoslavna crkva odlikovala se eksteritorijalnošću u odnosu na Carigradsku patrijaršiju, koja je bila ekspozitura interesa Turske Carevine. „Carigradska patrijaršija nije pretendovala nad Crnogorskom crkvom, držeći se kanoničkog pravila da crkvene granice jedne nezavisne države nemaju ulaziti u granice druge nezavisne države“¹⁰.

Nedvosmisleni dokaz nezavisnog položaja CPC je događaj sa kraja XVII stoljeća kada je izbjegli u Crnu Goru patrijarh Pečke patrijaršije, Arsenije III, nakon smrti Visariona Borilovića Bajice 1692. godine, pokušao da nametne beogradskog mitropolita Hadži-Simeona Ljubibratića za mitropolita crnogorskog i istovremeno nastojanje novopostavljenog patrijarha Pečke patrijaršije Kalnika I da postavi čovjeka odanog Osmanlijama. Crnogorski glavari su ostali dosljedni tradiciji da se crnogorski mitropolit bira na Opštem zboru i da ne može biti izvanjac. Petar I Petrović Njegoš je to potvrdio svojim riječima 1813. godine: „Mitropolit je prirodni Crnogorac, kako su i prvi mitropoliti bili i ne može u Crnu Goru biti mitropolit stranac, nako rodni Crnogorac iz prvijeh crnogorskih familija“.

U knjizi „Istorija hrišćanske crkve“, peto izdanje, koju je napisao Evgraf Smirnov, a odobrio Sveti Sinod Ruske pravoslavne crkve kao udžbenik za ruske bogoslovije, objavljenoj u Sankt Petersburgu 1891. godine, u 32-om poglavlju, na strani 119, stoji: „Za svo vrijeme svojega postojanja do najnovijega vremena Crna Gora je vodila stalnu borbu protivu Turaka, sačuvavši tako svoju vjeru i slobodu. Kao rezultat takvoga

četinjskog. Taj Predgovor objavljen je i u knjizi Mitra M. Džakovića, *Životno djelo patrijarha srpskog Gavrila*, Pariz, 1983. godine.

¹⁰ Z. Marinković i J. Igumanović, *Istorija opšte hrišćanske i Srpske pravoslavne crkve*, Beograd, 1934, str. 131. Štamapano po odobrenju Svetog arhijerejskog Sinoda Srpske pravoslavne crkve i po preporuci glavnog Prosvjetnog savjeta. Ova knjiga je bila udžbenik za učenike Bogoslovije.

osobenoga položaja Crne Gore, pravoslavna crkva u njoj stekla je autokefalni položaj u odnosu na druge crkve, a njene vladike – mitropoliti bili su u sasvim nezavisnom položaju kako od srpskog patrijarha u Peći, tako i od konstantinopoljskog“. „...Pravoslavna crkva u Crnoj Gori nalazila se i nalazi se u veoma tijesnoj vezi sa ruskom crkvom; crnogorski mitropoliti su u posljednje vrijeme bili rukopolagani od jerarha ruske crkve“. Carigradski patrijarh je službeno, sa stanovišta kanona, priznao autokefalnost Crnogorske pravoslavne crkve. Zvanični katalog Ruske crkve od 1851. navodi Crnogorsku pravoslavnu crkvu kao autokefalnu. U službenom dokumentu – Katalogu autokefalnih pravoslavnih crkava Sintagma koji je, po odobrenju Carigradske patrijaršije, objavljen u Atini 1855. godine, pod rednim brojem 9 navodi se Crnogorska pravoslavna crkva kao autokefalna. Sa druge strane, Carigradska patrijaršija nije navela Crnogorsku crkvu u katalogu u kojem nabroja crkve koje su pod njenom jurisdikcijom.

Vrijeme u kojem je Petar I Petrović Njegoš bio crnogorski mitropolit spada u jedan od najznačajnijih perioda crnogorske istorije – Petar I je hirotonisan u Karlovcima 13. oktobra 1784. godine, iako je želio da hirotoniju obavi u Moskvi. No, kako je pasoš za Rusiju čekao više od godinu dana u arhijerejsvo ga je proizveo karlovački mitropolit Mojsije Putnik. Dakle, radi se o sticaju okolnosti, a ne činu koji ima neko posebno značenje. Ruski car Aleksandar I je 11. jula 1806. godine poslao Petru I bijelu kamilavku koju su nosili samo ruski mitropoliti. U Općoj crkvenoj istoriji, štampanoj u Sremskim Karlovcima 1912. godine piše: „Petar je oslanjajući se čas na Austriju, čas na Rusiju nastavio sa uspehom rad na emancipovanju Crne Gore od Turaka tako, da za vreme njegovo već može biti govora o nekoj teokratiji; učestvovao je (možda i kao autor) u izdavanju prvog zakonika crnogorskog 1796, radio je toliko na dobru svoje crkve, da ga je crkva proglasila svecem. Za njegova vladičanstva Sv.

Sinod ruski je pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori priznao potpuno nezavisnom, kakva je i do naših dana ostala. “ Sam čin proglašenja Petra I Petrovića Njegoša za sveca od strane njegovog nasljednika, Petra II Petrovića Njegoša, govori u prilog da je CPC bila samostalna, jer je to odlika crkava koje su u svemu autonomne. U brošuri cetinjskoga kaluđera Boža Mihajlovića *Mitropolit Petar I Sveti*, štampane na Cetinju 1973, (36-37), navodi se u povodu Njegoševoga proglašenja Petra I za sveca: „Ovi akt vladike Petra II, poglavara onda samostalne pravoslavne crkve u Crnoj Gori, smatra se zvaničnijem aktom kojim je Mitropolit Petar I kanonizovan i uvršten u red svetitelja...“ Poznat je i slučaj kada je Petar I bio optužen od ruske crkve i ruskog dvora da je zanemario bogoslužjenje, predao zemlju Francuzima... Čak je ruski car poslao generala Marka Ivelića sa ovlašćenjem da Petra I sprovede do ruske flote, a zatim u Sibir. Praviteljstvo crnogorsko otpisuje ruskom caru i Ruskoj crkvi da je crnogorski narod pod upravom mitropolita i da je mitropolija samostalna u odnosu na Sinod Ruske crkve i da ona nema „nikakva prava nad arhijerejima koji nijesu njemu podvlasni“. Milorad Medaković u svojoj istoriji citira pismo ruskom caru i Sinodu Ruske crkve crnogorskih glavara iz 1804. godine. Poznate su i riječi Petra I da se crkvena vlast Sinoda Ruske crkve prostire samo do granica Rusije. Smrću Petra I dolazi do pokušaja preuzimanja vlasti od guvernadura Vukolaja Radonjića, ali mu je Zbor glavara oduzeo titulu i prognao ga iz zemlje, te se konačno gasi institucija guvernadura (1830). Petar II Petrović Njegoš (1830-51) je tada izabran za mitropolita. On je posljednji mitropolit koji je bio mitropolit – gospodar. Hirotonisan je u Rusiji, u Spaso-preobraženskom saboru, uz prisustvo ruskog cara, što je podiglo ugled CPC. Ustanovio je Senat i druge institucije koje su ojačale centralnu vlast i omogućile prijelaz na svjetovni oblik vladavine. Zbog promjene jurisdikcije CPC, Njegoš uz svoju titulu vladika „crnogorski“ – unosi i odrednicu „brdski“.

Mjesto mitropolita CPC nakon Njegoša ostalo je upražnjeno šest i po godina, od novembra 1851. do maja 1858, u vrijeme dolaska Danila Petrovića za knjaza crnogorskog koji je odvojio crkvu od države (1851). Danilo I je tražio pogodnu ličnost za mjesto mitropolita. Nikanor Ivanović (1858–1860) je bio prvi izvanjac, pravoslavac iz Hrvatske, koji je postavljen za mitropolitom CPC. Odigrao je zapaženu ulogu u uspjelom atentatu na knjaza Danila Petrovića Njegoša u Kotoru 1860. godine. Nikanor Ivanović je odlukom knjaza Nikole i velikog vojvode Mirka Petrovića 1860. godine prestao biti mitropolit Crnogorske pravoslavne crkve. Djelovanje „izvanjaca“ u crnogorskoj kulturi, prosvjeti i upravi ostavilo je značajan trag u formiranju novog toka svijesti o sebi jednog dijela Crnogoraca. Prva dva udžbenika sastavio je Dimitrije Milaković, Njegošev sekretar, davši im naslove: *Srpski bukvar radi učenja mladeži crkvnomu i graždanskomu čitanju* (1836) i *Srpska gramatika* (1838). Docnije piše školske programe i postaje školski nadzornik. Vojvođanin Milan Kostić (1840-1880), rektor crnogorske bogoslovije, postao je (1870) član odbora Ujedinjene srpske omladine na Cetinju, čiji su članovi bili pretežno izvanjci. Mladi kralj Nikola je na putu za Rusiju upoznao u Beču popa Mihaila Rajevskog i angažovao ga da sačini program za crnogorsku Bogosloviju. Rajevski nešto docnije pristupa „sastavljanju programa za crnogorsku bogosloviju“ u kojem predlaže da se predaju, između ostalog, predmeti: srpski jezik, srpska istorija, srpska liturgija, crkvena istorija („osobito srpska i ruska“). Nikanor Ivanović, iguman cetinjskog manastira, a zatim mitropolit, prvi je uveo (1856) proslavljanje kulta Save Nemanjića u cetinjskoj osnovnoj školi; Nikanor je to učinio 15 godina pošto je srpski knez Mihailo izdao naredbu (1841) da se u Srbiji proslavlja Sava kao školski patron. Priče o svetačkim čudima Sv. Save nastale su tokom XIX stoljeća u okviru Crkve. Slično je radio i Nićifor Dučić, iguman Cetinjskog manastira. Za pripadnike

pravoslavne konfesije u starijoj literaturi javlja se termin „hristijani“, a za pravoslavlje „grčko-slavenska vjera“. Sigfrid Kaper je poslije boravka u Crnoj Gori u časopisu *Unsere Zeit* objavio članak „Knjaževina Crna Gora“ 1875. godine. U njemu je zabilježio: „U svim vremenima su se Crnogorci istovremeno nazivali i ‘Srbima’; naravno, prvobitno u religijskom značenju tog imena, pod kojim su se, za razliku od katoličkih i kasnije i muslimanskih južnih Slovena, podrazumijevali pravoslavni pripadnici istočne crkve, iz čega se onda tokom daljeg razvoja lako dalo izvesti nacionalno značenje.“¹¹ U periodu aktivnog djelovanja CPC (od početka XVII stoljeća do 1851) mitropoliti su imali ulogu vojnih starješina, obavljali su funkciju vrhovnog sudije, diplomata. Veze sa narodom i učešće u svakodnevnom životu dovodilo je do laiciziranja crkvene strukture. Poslije odvajanja CPC od države, njenog institucionalizovanja i osnivanja Bogoslovije u kojoj su radili izvanjci, u štampi i školama javlja se sintagma „srpska vjera“ kao zamjena za pravoslavlje. Srbija se u to vrijeme oslobađa od Otomanskog carstva, ubrzano razvija ekonomiju, širi svoje teritorije sa namjerom da objedini sve teritorije koje je smatrala svojim. Ti narasli pijemontski apetiti rezultirali su pritiskom preko Crnogorske mitropolije i Bokokotorsko-dubrovačke eparhije na Crnu Goru. Mitropolija je imala snažan uticaj u crnogorskim školama. Taj uticaj je korišćen da bi se propagirao sadržaj koji je Crnogorce i njihovu borbu nazivao: „srpski pijemont“, „najbolji, najčistiji dio“ srpskog naroda, „alem kamen krune Nemanjića“, „izabrani narod“, „kandilo srpske slobode“, „neoborivi stub srpstva“... A sve to je dovodilo do podvojenosti nacionalnog identiteta i stavljalo Crnogorce u poziciju da se bore za tuđe interese, vrlo često i protiv interesa same Crne Gore. Nije mali broj onih kojima je godilo što se Crna Gora naziva „srpskom Spartom“ i koji su ponosno isticali svoj

¹¹ Sigfrid Kaper, *O Crnoj Gori*, CID, Podgorica, 1999.

nejasni odnos prema nacionalnom, izjašnjavajući se i Crnogorcima i Srbima istovremeno. Nikola

I Petrović Njegoš, ubijeđen da samo velike zemlje mogu opstati, zanosio se megalomanskom idejom da postane novi Vitorio Emanuele i „ujedini sve Srbe u novo Dušanovo carstvo“, na čijem bi čelu bio on kao kralj. Ponešen velikoruskim i velikosrpskim idejama slao je u knjaževinu, odnosno Kraljevinu Srbiju, pa i u Rusiju, na srednje i više obrazovanje mnoge mladiće iz Crne Gore, koji su skoro svi, bez izuzetka, postajali njegovi ogorčeni neprijatelji, pa time i neprijatelji Crne Gore i crnogorskog naroda. Jednom prilikom je i sam rekao: „De god poslah u svijet Crnogorce, vrati se kao Crnogorac. Iz Srbije vazda kao neprijatelj“. Dovodio je ne baš učene Srbe tzv. izvanjce iz Bosne, Hrvatske i Vojvodine, pa dijelom i iz Srbije i postavljao za učitelje, nastavnike, profesore, nadzornike, novinare, urednike, niže i više činovnike, sekretare, savjetnike, vojvode, serdare, pa i ministre. Pozivao je često Srbe književnike u Crnu Goru: Lazu Kostića, Simu Matavulja, Jovana Jovanovića-Zmaja i druge. Vuk Stefanović-Karadžić je sedam puta dolazio u Crnu Goru za vrijeme vladavine Nikole I Petrovića, a pet puta prije, u vrijeme Njegoševo i knjaza Danila. Čak je dovodio srpske oficire i podoficire da uče i podučavaju crnogorsku vojsku i crnogorske vojne starješine. Ovi Srbi izvanjci su pomogli razvoju Crne Gore i njenih građana u izvjesnoj mjeri, u prvom redu u prosvjeti, novinarstvu i književnosti. Međutim pomogli su sve više i više utemeljivanju srpstva u biće crnogorskog naroda i velikosrpskih ideja, podilazeći sujeti Crnogoraca kao „najčistijim Srbima“, nazivajući Crnu Goru „srpskom Spartom“ i sl. Laza Kostić je proveo u Crnoj Gori sedam godina u povjerljivoj misiji Svetozara Miletića. Čak se dozvolilo da se na Cetinju 1870. g. osnuje tajno velikosrpsko prevratničko društvo koje su činili izvanjci i dijelom crnogorski glavari. Knjaz, poslije kralj, Nikola nije mogao da shvati da mu

izvanjci i „beogradski školarci“ rade o glavi. Pored toga nije dovoljno shvatao niti je poklanjao primjerenu pažnju čestim velikosrpskim napadima na njega od kraja XIX stoljeća i agitovanju i propagandi za njegovo svrgavanje sa prijestola, što je mnogo puta imalo da dovede do prekida diplomatskih odnosa sa Srbijom. Uostalom, velikosrbi su uz pomoć crnogorskih izdajnika organizovali dva pokušaja da ga fizički likvidiraju, zajedno sa njegovim dvorom prvi put u tzv. Bombaškoj aferi 1907, a drugi put u zavjereničkoj aferi 1909.

Crnogorska pravoslavna crkva je bila u doba knjaza Danila i knjaza/kralja Nikole vezana za državnu vlast i po mnogim pitanjima od nje zavisna. Crnogorska pravoslavna crkva bila je slobodna i samostalna u okvirima svoje nadležnosti, ali u pogledu mnogih pitanja ona je bila čvrsto vezana za državu i zavisna od nje. To je bilo regulisano aktima i normama pozitivnog prava, kao i unutrašnjim kanonskim propisima crkve. U vrijeme vladavine Nikole I Petrovića čitav niz legislativnih akata svjedoči o ustrojstvu i funkcionisanju Crnogorske pravoslavne crkve. U tom pogledu od fundamentalne važnosti je spomenuti: Ustav Svetog Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori (1903); Ustav pravoslavnih konsistorija u Knjaževini Crnoj Gori (1904); Zakon o parohijskom sveštenstvu (1909). Status Crnogorske pravoslavne crkve regulisan je i državnim Ustavom Knjaževine Crne Gore koji je usvojen na Nikoljdan 1905. godine u kojem, u članu 40, doslovce piše: „Državna vjera je u Crnoj Gori istočno pravoslavna. Crnogorska je crkva autokefalna. Ona ne zavisi ni od koje strane Crkve, ali održava jedinstvo u dogmama s istočno-pravoslavnom Vaseljenskom Crkvom...“

U članu 1. „Ustava Svetoga Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori“ iz 1903. godine se kaže: „Avtokefalna pravoslavna Mitropolija u Knjaževini Crnoj Gori, kao član jedine, svete, katoličanske i apostolske crkve, kojoj je pastironačelnik i glava Gospod i Bog naš Isus Hristos, čuva i održava jedinstvo u dogmatima i u

Ч л а п 40.

Државна вјера је у Црној Гори источно-православна.

Црногорска је црква аутокефална. Она не зависи ни од које стране Цркве, али одржава јединство у догмама с источно-православном Васељенском Црквом.

Све остале признате вјероисповијести слободне су у Црној Гори.

kanoničkim ustanovama sa svima drugima pravoslavnim, avtokefalnim crkvama, i ovo će jedinstvo ona čuvati i održavati do vijeka“. O autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve govore i članovi 2. i 15. pomenutoga Ustava.

Mitropolit Ilarion Roganović bio je poglavar Crnogorske pravoslavne crkve do 1882. godine. Visarion Ljubiša, njegov nasljednik od 1882. do 1884. godine rukopoložen je od strane mitropolita Ilariona Roganovića i episkopa Gerasima Petranovića na Cetinju 8. IX 1878. godine.

Odlukom knjaza Nikole I Petrovića Njegoša, na čelo autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve 27. maja 1884. godine dolazi Mitrofan Ban (1841-1920). Arhimandrit Mitrofan je dužnost preuzeo 12. avgusta 1884. godine, a 20. marta 1885. godine otišao je u Petrograd da tamo bude hirotonisan za episkopa, po želji knjaza Nikole. Na dvadesetpetogodišnjicu vladavine knjaza Nikole imenovan je, 27. oktobra 1885. godine, za mitropolita crnogorskog.

U vrijeme Kraljevine Crne Gore aktivno pravo izbora mitropolita Crnogorske pravoslavne crkve po crkvenim i državnim zakonima pripadalo je kralju kao nosiocu najviše vlasti u državi Crnoj Gori. Tako je bilo sve dok 1918. godine nije nezavisna,

suverena i međunarodno priznata Kraljevina Crna Gora anektirana od strane Srbije. Brojni su primjeri koji potvrđuju autokefalnost Crnogorske crkve do nekanonskog prestanka njenog rada, iz kojih se vidi da autokefalnost Crnogorske crkve niko nije osporavao u vremenu prije njenog ukidanja 1918. godine. Osporavanje njene autokefalnosti je novijeg datuma i, uglavnom, potiče iz SPC i, pod njenim uticajem, iz Ruske crkve. Navešćemo samo dio primjera koji vrlo rječito potvrđuju kakav je status Crnogorske crkve bio do njenog nekanonskog prisajedinjenja novostvorenoj SPC i Beogradskoj patrijaršiji, jer njen autokefalni (samostalni) položaj suštinski potvrđuje njen dug nezavisni život koji su joj, unošenjem u zvanične kataloge (Sintagme) i oficijelnom komunikacijom, priznale vasiljenska i ruska, a zatim i ostale crkve. Takođe, veliki broj domaćih i stranih autora u svojim radovima konstatuje njenu autokefalnost:

U katalog episkopije carigradske patrijaršije iz 1797-1798, u kome su navedene episkopije bivše pečke patrijaršije, nije unižeta crnogorska mitropolija, što znači da je tretirana kao samostalna.

Ruski dvorski savjetnik Aleksandar fon Rojc pisao je na početku vladavine Petra II Petrovića Njegoša da je crnogorska crkva samostalna: „Ne stoji pod vlašću ni patrijarha (carigradskog) ni nekih drugih crkvenih poglavara, nego je arhimandrit (Njegoš tada nije bio hirotonisan za vladiku) poglavar manastira i mirskih sveštenika. Što se on posvećuje izvan svoje zemlje to zavisi od okolnosti i shvatanja starog crkvenog pravila, a to nikako ne znači da je on nekome podložan.“¹² Tvrdnju o samostalnosti Rojc je čuo od samog Njegoša.

¹² *Die Frein Langemeinden von Zeragora (Montenegro)*, „Dorpater Jahrbicher“, 1833, D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 72.

Iako sv. Sinod Ruske pravoslavne crkve, odgovarajući na zahtjev mitropolita eparhije SPC sa Cetinja, Amfilohija Radovića, 17. novembra 1993. godine, obmanjuje javnost u sinhronizovanom odgovoru, tvrdeći da: „očigledno predstavljanje autokefalnosti Crnogorskoj eparhiji od strane Ruske pravoslavne crkve je nezamislivo...“, ruski katalog autokefalnih crkava iz 1851. godine navodi crnogorsku mitropoliju kao autokefalnu. O tome postoje štampana dokumenta koja samo potvrđuju čime se sve služe i SPC i Ruska crkva u osporavanju prava crnogorskog naroda na svoju Crkvu.

Karlovački patrijarh Josif Rajačić pisao je crnogorskom knjazu Danilu I da pečki patrijarsi, pošto je Crna Gora bila slobodna, nijesu mogli ostvarivati vlast nad crnogorskom mitropolijom, već da su samo vršili hirotoniju dok je patrijaršija postojala.¹³

Protođakon Filip Radičević, dugogodišnji sekretar Mitropolije na Cetinju i kasnije član Sinoda CPC, u tekstu *Pravoslavna crkva u Crnoj Gori* piše: „Pravoslavna naša crkva kao avtokefalna, nezavisna je. Ona se kao takva svagda odnosi prema ruskome Sinodu, Carigradskoj i drugim patrijaršijama, kao i ostalim avtokefalnim crkvama. Sve avtokefalne pravoslavne priznajući nezavisnost Crnogorske crkve, svagda joj dostavljaju događaje koji se u pojedinim crkvama zbivaju, kao na pr. kad koji patrijarh ili mitropolit dolazi kao poglavica na upravu svoje crkve.“¹⁴

Jovan P. Roganović kaže da je, poslije ukidanja Pečke patrijaršije 1766, „formalno bila potčinjena carigradskom patrijarhu, ali Crnogorska crkva *de facto* nije priznavala svoju zavisnost, već je od 1766. godine bila samostalna – autokefalna, isto onako

¹³ D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 71.

¹⁴ Prosvjeta, I, VI, Cetinje 1889, D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 72.

kako je postojala i crnogorska država toga vremena“. Dalje, on piše da je ruski Sinod u vrijeme mitropolita Petra I „priznao pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori za kanonizovanu – autokefalnu“. ¹⁵

Češka enciklopedija bilježi podatak: „Crkva u Crnoj Gori je samostalni (autokefalni) dio pravoslavne crkve“. ¹⁶

P. Čupić piše 1901. godine: „S obzirom na autokefalnost pravoslavne crkve u Crnoj Gori, istoriju njenu bi mogli podijeliti u glavnom na samo dva perioda: prvi obuhvata doba do ustanove eparhije u Zeti (1221) pa čak do priznanja njene potpune samostalnosti od sv. Sinoda ruskog... Za vrijeme Petra I sv. Sinod ruski je pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori priznao potpuno nezavisnom, kakva je do današnjeg dana ostala“. ¹⁷

Enciklopedijski rječnik, štampan u S. Peterburgu 1903, navodi činjenicu da je Crnogorska crkva „samostalni (autokefalni) dio pravoslavne crkve“. ¹⁸

I. I. Sokolov komentariše Katalog episkopija carigradske patrijaršije iz 1797, utvrđujući da se u njemu ne pominje Crnogorska mitropolija, kao činjenicu da nije bila pod jurisdikcijom carigradskog patrijarha u to vrijeme i da je bila autokefalna. ¹⁹

¹⁵ J. P. Roganović, *Crnogorski teokratizam*, Kazanj 1899, D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 73.

¹⁶ Slovník naučný, VI, Praze 1893, 603, D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 73.

¹⁷ *Glasnik pravoslavne crkve u Kraljevini Srbiji*, 3 i 5, Beograd 1901, D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 73-74.

¹⁸ D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 74.

¹⁹ Sokolov, I. I, *Konstantinopoljska crkva*, S. Peterburg 1904, D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 74.

Encyclopedia Britannica, XI izdanje, 1910/1911, iznosi podatak da je Crnogorska crkva „autokefalna grana istočno-pravoslavne zajednice“ crkava.²⁰

Karel Kadlec piše o Crnogorskoj crkvi: „Izuzev Ruske i Karlovačke crkve, sve ostale autokefalne pravoslavne crkve ponovo su nastale tek nedavno, samo Crnogorska crkva čini izuzetak. Nekada su pravoslavni vjernici sa teritorije sadašnje Crne Gore pripadali Pečkoj patrijaršiji, međutim, ukidanjem ove patrijaršije 1766. godine prestaje i zavisnost Cetinjske mitropolije. Od ovog vremena Crnogorska crkva je smatrana za samostalnu, a na njenom čelu je bio sam vladar zemlje. Samostalnost je priznala i Carigradska patrijaršija. Ovom najmanjom slavenskom autokefalnom crkvom je upravljao cetinjski mitropolit, koga je imenovao vladar zemlje“.²¹

Čuveni pravnik i naučnik svjetskog glasa, profesor univerziteta dr Valtazar Bogišić, pisac „Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru“ (prvi crnogorski ministar pravde), sproveo je 1873. godine jednu važnu anketu. Na pitanja u anketi Valtazara Bogišića odgovarao je i arhimandrit Nićifor Dučić.

Valtazar Bogišić: „Crnogorska crkva drži li se autokefalna, ako ne, pod čijom jurisdikcijom stoji, pod Patrijarhom carigradskim ili pod Svetim sinodom peterburžskim“?

Nićifor Dučić: „Posve autokefalna i osobenu jerarhiju ima“.

Valtazar Bogišić: „Stoji li Crnogorska crkva u kakvom odnošaju međusobnih darova sa Sinodom peterburžskim ili s Patrijaršijom carigradskom? Daje li ovomu posljednjemu kakvu godišnju potporu kao što daje Srbija i Grčka? Ima li još kakav drugi odnošaj među njima“?

²⁰ D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 75.

²¹ *Autokefalne crkve pravoslavnih Slovena*, Prag 1912, (D. Radojević, *Iz povijesti hrišćanskih crkava u Crnoj Gori*, DANU, Podgorica 2010, str. 75.

СВЯТЫ СИНОДЪ СВЯТЫХЪ ПРАВОСЛАВНЫХЪ ЦЕРКВЕИ
№ 1169
ЦЕТНИЦЕ, 16. децембра 1918. Год.

Записник

изъ свѣдѣній съездинце Свѣтлора Синода
Православне Цркви у Црној Гори,
одржане у резиденцији Министрополије
Црногорске, дана 16. децембра 1918. года.

Присутни:

Министрополиѣ Црне Горе Министромъ Ван
Кетичи Д. Табуло Лозенич,
Епископъ Митрополитски Купина Министромъ
Синодски секретаръ Жадон Или Канѣгорович.

Тригнети

За се позависна Црквио-Православна
Црква у Црној Гори съездинце с аутокефално
нашъ Православномъ Црквомъ у Краљевини
Србији.

У данашњој својој съјезници Св. Синод
Црне Горе је позитивно свѣдѣвао проузурпацију
и дошло једногласно ово

Пријемне:

Пошто је Велика Народна Скупштина
Српског Народа у Црној Гори

Nićifor Dučić: „Uzajamnosti nema, nego što samo Sinod šalje kadkad na ime priloga crkvene stvari, knjiga, odežda itd., što čine iz Rusije često pojedini ljudi... Carigradskom patrijarhu niti je kad što davala Crnogorska crkva, niti sada daje, niti joj je ko što u tome iskao, niti ište. Nema nikakvog drugog odnošaja osim što se u novije vrijeme vladike crnogorske posvećuju u Petrogradu“.

crkva u Crnoj Gori ujedinjena sa pravoslavnom
 pravoslavnom crkvom u Kraljevini Srbiji,
 a zajedno s oba sa unijatom Sv. Crkve -
 Pravoslavna crkva u istoj crkvi. Crkva,
 Srbima i Rusima.

Topne prijemne ime se gostinacima
 Karlova Rusko-Pravoslavna crkva u Mitropoliji
 mitropolije S. Dimitrijevici i Prezbiterij-
 ky Beze S. Vasiliju Krovicima?

Zahvaljujući i stovnicima.

Mitropolitom Crkve Gore u
 Prezbiterij Sv. Vasilija
 Mitropolitom Crkve
 u Mitropoliji S. Vasiliju
 S. Vasiliju Krovicima

Crkvi u Mitropoliji
 Krovicima Mitropolitom

Св. Власије Крочићу,
 Захваљујући и стовницима.

Valtazar Bogišić: „A u kom je odnošaju Crnogorska crkva sa srpskom Patrijaršijom u Karlovcima, a u kakvom s mitropolitom beogradskim, s bugarskim egzarhatom i s drugim autokefalnim crkvama“?

Ničifor Dučić: „Nema zvanična odnošaja nikakva, nego mir i ljubav“.

Valtazar Bogišić: „Ima li kakav pismeni ugovor među Crnogorskom crkvom i jednom od navedenih pravoslavnih autokefalnih vlasti i crkava kojima su ustanovljena pravila međusobnog odnošaja“?

Nićifor Dučić: „Nema nikakvog s nikim“.

Valtazar Bogišić: „Da mitropoliti Crnogorski primaju svoju hirotoniju u Petrogradu je li neizbježno pravilo ili to biva iz običaja i rad kojih uzroka? Ako nije pravilo, kakve ustanove postoje u rukopoloženju mitropolita“?

Nićifor Dučić: „Nije to nikakvo pravilo, nego u novije vrijeme postade običaj iz političkih uzroka, budući da je glava crkve do nedavno bio i glava države, a pak sadašnji mitropolit tek je treći koji se rukopolaže u Petrogradu“.²²

Već smo navodili da je u *Općoj crkvenoj istoriji*, štampanoj u Karlovcima 1912. godine, napisano da „Za njegova vladičanstva (Petra I Petrovića Njegoša, S.J.) Sv. Sinod ruski je pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori priznao potpuno nezavisnom, kakva je i do naših dana ostala“. Nije to jedini primjer da je Srpska crkva ili njeni čelnici i publikacije koje je izdavala priznavala autokefalnost Crnogorske crkve. Npr. u depeši Srpske crkve prigodom Spomenice o 25-godišnjici rada mitropolita crnogorskog, potonjega autokefalnoga vladike, Mitrofana Bana, piše: „Srpska crkva, kao sestra i po vjeri i po narodnosti, dijeli radost Crnogorske Crkve ...“.

Rješenjem Sv. Sinoda Kraljevine Crne Gore od 16. decembra 1918. god, broj 1169, koji potpisuju Mitropolit Crne Gore Mitrofan Ban, mitropolit pečki dr Gavriilo Dožić, episkop nikšićki Kiril Mitrović, i sinodski sekretar đakon Ivo Kaluđerović, odlučeno je da se „nezavisna Srpsko-pravoslavna

²² Dr Valatazar Bogišić, *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Istočnoj Albaniji*, priredio dr Tomica Nikčević, CANU, Titograd, 1984, str. 238-239.

Sv. Crkva u Crnoj Gori“, kako piše u rješenju, ujedini s autokefalnom Pravoslavnom Crkvom u Kraljevini Srbiji. Očigledno je da će se nazivom „nezavisna Srpsko - pravoslavna Sv. Crkva u Crnoj Gori“, umjesto naziva koji je Crnogorska crkva imala u svim dokumentima i zakonskim aktima, uključujući i sopstveni Ustav, utrti put prisvajanju sakralnog nasljeđa Crne Gore i privid kontinuiteta srpske crkve na prostorima Crne Gore. Rješenje se donosi u uslovima vojne okupacije Crne Gore od strane srpskih trupa i u uslovima u kojima nije bilo moguće donositi autonomne odluke. Sam mitropolit CPC, Mitrofan Ban, u razgovoru sa izaslanikom Britanskog parlamenta, grofom Džonom de Salisom, govori da je potpisao rješenje pod prijetnjom smrću i da se izvinjava zbog toga crnogorskom narodu. Crnogorska pravoslavna crkva je, sudeći po mnogim odgovorima, dijelila sudbinu države Crne Gore. Kad je nestala država, nestala je i ona. Jednako kao što je odlukama nelegalne tzv. Velike narodne skupštine, neutemeljene u bilo kom zakonskom aktu kraljevine Crne Gore, Crna Gora prisajedinjena Srbiji, tako je i CPC, bez da je takva mogućnost predviđena njenim Ustavom, prisajedinjena novostvorenoj SPC. Prije nego što je 17. juna 1920. godine regent Aleksandar donio rješenje i proglas o ujedinjenju „svih pravoslavnih crkvenih oblasti“ u Kraljevstvu SHS, objavljeno u „Glasniku“, službenom listu Ujedinjene Srpske pravoslavne crkve, 14. jula 1920. godine, održan je 26. maja 1919. godine „zbor svih srpskih pravoslavnih arhijereja iz Kraljevstva SHS“. Tom prilikom donijeta je odluka o jedinstvu „svih Srpskih pravoslavnih crkvenih oblasti“. U svome dekretu regent Aleksandar se poziva, između ostalog, i na ovu „Odluku Druge Konferencije Arhijereja Ujedinjene Srpske pravoslavne crkve“ od 26. maja 1919. godine, u predmetu ujedinjenja Srpske pravoslavne crkve. U dekretu se kaže: „U ime Njegovog Veličanstva Petra i po milosti Božjoj i volji Narodnoj Kralja Srba, Hrvata i Slovenaca Mi Aleksandar Naslednik Prestola –

Број протокола 1148

† МЕЛЕТИЈЕ

по милости Божијој

Архиепископ Цариграда, Новог Рима и Васељенски Патријарх

Света Црква уређујући и обављајући све како треба а ради назидавања, сматра да је и ово својствено добром уређивању и канонском поретку, да подешава и уређује границе црквене управе према политичким променама које се дешавају, у колико је то дозвољено светим црквеним законима, како би се управљање црквеним пословима вршило без тешкоћа и са целисходношћу и како би од тога произазила већа корист за христомени народ.

Према томе и у погледу на Богоспасајему Краљевину Србију с обзиром на то, што је она после бивших балканских ратова из 1912. и 1913. године и доскорашњег великог светског рата проширена и увећана и подигнута у једно уједињено Краљевство СХС по милости и благослову Божијем, обухватила је у својим границама епархије које су до скоро биле под канонском управом Патријаршијског Васељенског Престола и то митрополије: Скопску, Рашко-призренску, Велешко-дебарску, Пелагонијску, Преспанско-охридску и део митрополије Воденске, Епископију Полијанску, на основу Букурешког Уговора од 10. августа 1913. г.; Митрополију Струмичку на основу Нејског Уговора од 27. новембра 1919. године; а на основу уговора са Аустријом потписаног у Сен-Жермену у Лаји од 10. септембра 1919. године Митрополије у Босни и Херцеговини: Босанску, Херцеговачку, Зворничку и Бањалучко-бихаћку. Поред тога у границама овог уједињеног Краљевства СХС ушле су и Автокефалне Православне Цркве: Карловачка и Црногорска, као и две даљматинске епархије: Задарска и Бокоторска; а заједничком одлуком председника ових цркава сакупљених на Сабору проглашено је њихово управно јединство са Српском Црквом у једну автокефалну цркву под именом „Автокефална Уједињена Православна Српска Црква Краљевства СХС“. Због тога наша Христова Црква на молбу цркве и владе Краљевства СХС имајући у виду каноничност и оправданост црквеног уједињења у једну

Na predlog Zastupnika Našeg Ministra Vera, Našeg Ministra Prosvete, a po saslušanju Ministarskog Saveta i saglasno sa odlukom zbora svih srpskih pravoslavnih arhijereja iz Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca od 13/26. maja 1919. godine, rešili smo i proglašujemo: Ujedinjenje svih pravoslavnih crkvenih oblasti u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, a naime: Arhiepiskopije beogradske i Mitropolije Srbije,

целину оних црквених области које су већ политички уједињене, ради коначног јединства и хармоније у управи, према правилу Отаца, које каже: „да епископи свакога народа треба да признају првога међу собом и њега сматрају главом“, и ради веће и опште користи уједињених области које имају од јединства, једнодушном одауком, која је донета у седници Светога Синода под председништвом Наше Смерности, одаучује и утврђује следеће: одобрава и благосиља црквено ослобођење од Патријаршијског Васељенског Цариградског Престола и присаједињење Автокефалној Уједињеној Православној Српској Цркви оних епархија које су до скоро биле под његовом управом и које су горе споменуте. Признајући пак проглашено јединство автокефалних цркава: Српске, Црногорске и Карловачке, као и двеју далматинских епархија прима од оних образовану Свету Автокефалу Уједињену Православну Српску Цркву као сестру у Христу, која има и ужива сва права автокефалности, према прописима и реду Свете Православне Цркве.

За доказа, сталну и вечиту потврду свега овога што је овако канонски усвојено и утврђено односно оних епархија и делова нашег Светога Патријаршијског Васељенског Престола, које су у последње време припале Богоспасајемој Краљевини СХС, а и односно једне Уједињене Автокефалне Православне Српске Цркве, која је образована у овој Краљевини, издајемо са високопросвећеним митрополитима, наше у Светоме Духу љубезне браће и саслуживеља, овај наш Патријаршијски и Синодски Томос, чији се текст тачан и неповређен налази изложен и у светом Кодексу наше Свете Велике Христове Цркве са жељом, да Бог сваке благодати, који нас је позвао у своју вечну славу у Исусу Христу, подари свагда сваки благослов и сваки добар плод свима епархијама, које су на овај начин од нас ослобођене, као и целој најсветијој сестри Автокефалној Уједињеној Православној Српској Цркви Краљевства СХС. Њему нека је слава и држава у векове векова. Амин. Године 1922. фебруара 19, епимимезе 5.

Патријарх Цариградски МЕЛЕТИЈЕ, одаучује
 Кесаријски НИКОЛАЈ
 Хакидонски ГРИГОРИЈЕ
 Неокесаријски и Катарјски ПОЛИКАРП
 Ангирски ГЕРВАСИЈЕ
 Хаалијски и Керасундски ЛАВРЕНТИЈЕ
 Сарандаеклисијски АГАТАНГЕА
 Никејски ВАСИЛИЈЕ
 Амасијски GERMAN
 Родоски АПОСТОЛ
 Варски НИКОДИМ
 Илиуполски СМАРАГА
 Метријски JOAKIM
 Секретар Светога Синода Вруилски АНИОНИЈЕ.

Arhiepiskopije Karlovačke i Mitropolije srpske sa dalmatinskim episkopijama dalmatinsko-istrijskom i bokokotorskom, Arhiepiskopije Cetinjske i Mitropolije Crne Gore, Brda i Primorja, Mitropolija Skopske, Raško-prizrenske, Veleško-debarske, Pelagonijske, Prespansko-ohridske, Strumičke, jednoga dela Mitropolije Vodenske, Episkopije Poleanske, Mitropolija Bosne i Hercegovine – Dabro-bosanske,

Hercegovačko-zahumske, Zvorničko-tuzlanske, Banjalučko-Bihačke – u jednu Avtokefalnu Ujedinjenu srpsku pravoslavnu crkvu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Zastupnik Našeg Ministra Vera, Naš Ministar Prosvete, neka izvrši ovaj Ukaz. Aleksandar, s. r.“

Odlukom Svetog Arhijerejskog Sinoda Vaseljske patrijaršije br. 2056 od 19. marta 1920. G, epimemneze 5, se „priznaje proglašeno ujedinjenje Crkava Srpske, Crnogorske i Karlovačke, kao i dviju dalmatinskih eparhija.“ O tome se zvanično nalazi podatak u Glasniku Srpske pravoslavne crkve od 14. oktobra 1920. g., đe piše da Carigradska patrijaršija „priznaje proglašeno ujedinjenje autokefalnih Crkava Srpske, Crnogorske i Karlovačke, kao i dviju dalmatinskih eparhija“. Time se još jednom potvrđuje da je CPC imala status autokefalne crkve prije nego je nekanonski i nasilno prisajedinjena Beogradskoj patrijaršiji. U „Glasniku“, službenom listu Srpske pravoslavne patrijaršije br. 1, g. I, od 14. oktobra 1920. g, Povodom proglašenja tadašnjeg mitropolita Srbije Dimitrija Pavlovića patrijarhom Srpske patrijaršije, na strani 102 piše: „Slično tome postupalo se i kod osnivanja nacionalnih autokefalnih oblasti u svima pravoslavnim državama. Tako su uzdignute katedre na stupanj autokefalne arhiepiskopije u prestonim gradovima Atini za Crkvu u Kraljevini Grčkoj, u Beogradu za Crkvu u Kraljevini Srbiji, na Cetinju za crkvu u Crnoj Gori, u Bukureštu za Rumuniju, u Sofiji za Bugarsku, a u Rusiji dignut je arhijerejski presto druge prestonice u Moskvi na stupanj patrijaršije.“ Takođe, u zapisniku sa sjednice zakonodavnog odbora Sv Arhijerejskog Sabora Srpske Patrijaršije, održane u Beogradu 16. septembra 1920, pod predsjedavanjem Dimitrija, Arhiepiskopa Beogradskog i Mitropolita Srbije, na kojoj se raspravljalo o prisajedinjenju CPC Srpskoj crkvi stoji: „Po odredbama svetih kanona osnivanja najviših crkvenih

oblasti u jednoj državi i odnosno u njenoj najvećoj oblasti biva tako, da se katedra prestonice odnosno metropole najveće oblasti podiže na najveći jerarhijski stupanj. Tako pravilo 17 Halkidonskog Sabora određuje da razređenje crkvenih oblasti sledi razređenju državnom i građevinskom“.

U Kanonskom pismu Vaseljenskog patrijarha Melentija IV i Svetoga Sinoda vaseljenske patrijaršije od 24. februara 1922. godine (broj protokola 1036.) kojim se priznaje uzdizanje Srpske pravoslavne crkve Kraljevstva SHS na stepen Patrijaršije kaže se i ovo: „Posavjetovavši se o tom pitanju po dužnosti sa našim Svetim Sinodom pohvalismo želju crkve i države i priznali smo korist, koju pravoslavlje može imati od takvog uzdignuća, a način postupanja našli smo da je u saglasnosti više sa crkvenom ekonomijom (oportunošću), nego li sa preciznošću kanonskog reda“. Vlada Kraljevine SHS isplatila je Carigradskoj patrijaršiji za taj pristanak milion i pet stotina hiljada zlatnih franaka. O tome piše beogradsko Vreme 3. januara 1922. godine, u tekstu „Pitanje naše patrijaršije“, u kojem se kaže:

„Posle oslobođenja i ujedinjenja jedna od naprirodnijih potreba bilo je ujedinjenje srpske crkve i proglašenje njeno za autokefalnu patrijaršiju. Poznato je, da su u tom pogledu vođeni pregovori sa Vaseljenskom Patrijaršijom u Carigradu i da je naš tamošnji pregovarač, g. Panta Gavrilović, u svoje vreme već bio došao do sporazuma. U zamenu za nekih 1 i po milion francuskih franaka pristala je carigradska patrijaršija da prizna našu autokefalnu ujedinjenu crkvu sa svojim patrijarhom na čelu. Ova transakcija, i ako izgleda malo nedolična u crkvenim stvarima, bila je neophodno nužna, poglavito s obzirom na naše saveznike u Južnoj Srbiji, gde je uticaj carigradske patrijaršije još veoma jak i gde bi neraspoloženje prema nama ili anatema mogla da bude od velike štete. Pregovori su, dakle, svršeni, ali definitivno priznanje naše patrijaršije još nije palo u Carigradu.

„Tomoš“, kojim se vrši priznanje nije još izdan našem Arhijerejskom saboru. Izbor novog patrijarha Meletija Metaksakisa izazvao je, kako smo javili, velike kontroverze u Grčkoj. Novi patrijarh, valjanost čijeg izbora dovode u sumnju protivnici Venizelosa, dakle i grčka vlada i crkva, još nije zauzeo svoj položaj i još se ne zna kako će se to pitanje rešiti. Grčka pravoslavna crkva obratila se našoj patrijaršiji, izlažući nepravilnost Metaksakisovog izbora, i traži da mi ne priznamo njegov izbor. Kako se vidi ovaj spor je po nas od velikog interesa. Potrebno je da se sa naše strane hladnokrvno i pažljivo posmatra ovo pitanje i da se naše držanje u tom sporu veže za priznanje naše patrijaršije. Čini nam se, da bismo učinili veliku grešku, kada bismo se dali zavesti simpatijama ili antipatijama. Na ovo pitanje treba gledati sa očima ladnih političara. U vidu treba da imamo samo naše interese, kako bi Grci sigurno činili, kad bi bili u našem položaju.“

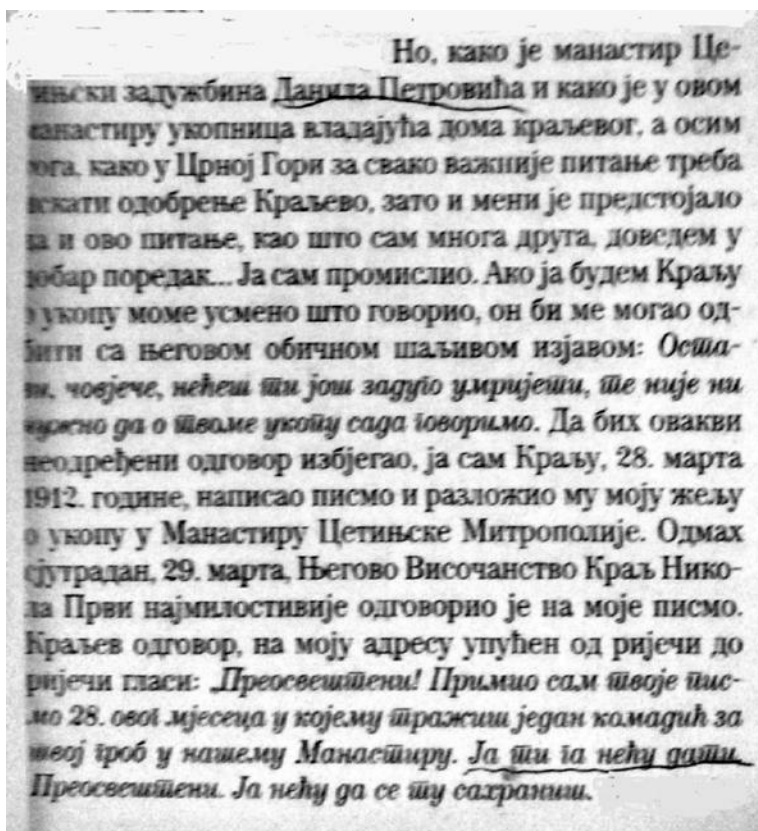
Nakon svrgavanja u Atini, Meletije februara 1921. godine, odlazi u Ameriku đe je njegovao izuzetno dobre odnose sa Anglikanskom crkvom. Grčki ambasador u Vašingtonu 17. decembra 1921. godine izvještava Perfekturu u Solunu da je Meletije „u odeždi uzeo učešća na anglikanskom bogoslužju, klečao sa anglikancima na molitvi, celivao njihov presto, propovedao i kasnije blagoslovio prisutne!“ Kada je Sveti sinod Grčke crkve saznao za njegove aktivnosti, formirana je u novembru 1921. komisija sa zadatkom da ispita Meletijev slučaj. Međutim, dok je istraga još bila u toku, Meletije je iznenada i neočekivano izabran za Carigradskog patrijarha. Sinodska komisija je ipak nastavila svoj rad i na osnovu njenih nalaza Sveti sinod Grčke crkve je 9. decembra 1921. svrgao Meletija Metaksakisa zbog čitavog niza prekršaja kanonskog prava, kao i zbog prouzrokovanja šizme. Uprkos ovakvoj odluci Meletije je ustoličen za carigradskog patrijarha 24. januara 1922. godine, u čemu je podržan od SPC, a zatim je, pod

velikim političkim pritiskom, presuda o njegovom svrgavanju povučena 24. septembra iste godine.

Ovaj tekst u beogradskom Vremenu valjano govori da je priznanje Beogradske patrijaršije kanonski vrlo sporno i da je ono posljedica kupovine velikim novčanim iznosom i trgovine interesima. Iz teksta se veoma dobro vidi da se crkve ne vladaju po sopstvenim zakonima i pravilima koje su same uspostavile već se njihovo djelovanje i odlučivanje svodi na oportunist. Nema sumnje da je novostvorena patrijaršija i njen Arhijerejski sabor duboko bio svjestan mogućnosti anateme od carigradskog patrijarha, naročito u pogledu ulaženja u jurisdikciju carigradske patrijaršije u „Staroj i Južnoj Srbiji“, kao i načina na koje je izvršeno „ujedinjenje“ pravoslavnih crkava na teritoriji novostvorene kraljevine. U arhivu Jugoslavije, pod nazivom „Inventar sumarno analitički AJ69, Ministarstvo vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1919 1929 (19181933)“, Vasilije Kostić, između ostalog, u uvodu piše:

„Jedinstvena Srpska pravoslavna crkva u Kraljevini SHS stvorena je maja 1919. ujedinjenjem pravoslavnih crkava na teritoriji nove državne zajednice. Ujedinjenje pokrajinskih pravoslavnih crkava i vaspostavljanje Srpske patrijaršije, 1919, omogućeno je neposredno posle Prvog svetskog rata. Do tada, ove pokrajinske crkve imale su različit položaj: Beogradska i Karlovačka arhiepiskopija i Crnogorsko primorska mitropolija bile su samostalne (autokefalne). Isti status imale su i dvije eparhije, Dalmatinsko istrijska i Bokokotorsko dubrovačka, koje su dotada potpadale (*tako piše u originalu SJ*) pod upravu Bukovinsko dalmatinske mitropolije. Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini imala je status samoupravne (autonomne) crkve pod upravom Vaseljenske patrijaršije u Carigradu. I pravoslavna crkva u Staroj Srbiji i Makedoniji, do 1912, zavisila je od carigradskog patrijarha.“

Proglašenjem ujedinjenja i njegovim faktičkim ostvarenjem, sa Crnogorske pravoslavne crkve na Srpsku pravoslavnu crkvu nije moglo biti preneseno vlasništvo nad sakralnim objektima i imanjima, jer je CPC imala samo pravo poседа, a ne i pravo svojine. Do 1868. godine, kada su izvršene reforme, u ime države Crne Gore, kao i njegovi prethodnici do knjaza Danila, pravoslavnim vjerskim objektima i imovinom „kao sa svojim vlastitim dobrom raspolagao (je) bez da ikome računa daje“, kako piše u Crnogorskom godišnjaku *Orlić* za 1869. godinu, knjaz Nikola I Petrović. Skupštinom glavara, održanom 1868. godine na Cetinju objekti i imovina se predaju „upravi preosvećenog G. Ilariona (Roganović) sadašnjeg Mitropolita crnogorskog“, s tim „da glava crkve pod bilo kakvim izgovorom, bez znanja vlasti, ne može ništa prodati, promijeniti ili darovati od onoga što crkvi pripadlježi“ (*Orlić*, 1869. str. 62. i 63). Pravo upravljanja, ne i vlasništva, potvrđuje član 719. Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru od 1888. godine, u kome se kaže: „Nepokretna dobra pravoslavnih crkava i manastira ne mogu se prodavati ili inače istupati bez naročitog dopuštenja državne vlasti“. Status upravljanja državnim imovinom potvrđuju i crkveni akti - Ustav Svetog sinoda u Knjaževini Crnoj Gori, od 12. januara 1904. i Ustav pravoslavnih konsistorija u Knjaževini Crnoj Gori, od 14. januara 1904. godine. Proglašenjem oktobrisane SPC 1920. godine moglo se na nju prenijeti samo pravo upravljanja nad sakralnom imovinom. To pravo je prenijeto na Kraljevinu SHS ili, kasnije, Kraljevinu Jugoslaviju. Ne postoji nijedan pravni dokument kojim je vlasništvo nad sakralnom imovinom u Crnoj Gori prenijeto na SPC, mada bi i u tom slučaju valjanost tog akta bila upitna zbog načina na koji je srušena crnogorska država.

Predrag Vukić u „Istorijatu Cetinjskog manastira“ prenosi riječi Mitrofana Bana u vezi njegove želje da bude sahranjen u dvorištu Cetinjskog manastira „...za svako pitanje treba iskati odobrenje Kraljevo, zato i meni je predstojalo da i ovo pitanje, kao što sam mnoga druga, dovedem u dobar poredak... Ја сам промислио. Ако ја будем Краљу о упоку моме усмено што говорио, он би ме могао одбити са његовом обичном шaljивом изјавом: „Ostani, човјече, нећеш ти још задуго умријети, те није ни

nužno da o tvom ukopu sada govorimo“. Da bih ovakvi neodređen odgovor izbjegao, ja sam Kralju, 28. marta 1912. godine, napisao pismo i razložio mu moju želju o ukopu u Manastiru Cetinjske Mitropolije. Odmah sutradan, 29. marta, Njegovo Visočanstvo Kralj Nikola Prvi najmilostivije odgovorio je na moje pismo. Kraljev odgovor, na moju adresu upućen od riječi do riječi glasi: „Preosvešteni! Primio sam tvoje pismo 28. ovog mjeseca u kojemu tražiš jedan komadić za tvoj grob u našem Manastiru. Ja ti ga neću dati Preosvešteni...“ Navedeni odgovor rječito govori o vlasništvu nad crkvenom imovinom u vrijeme kralja Nikole i o tome da su crkvene vlasti morale tražiti njegovo odobrenje za bilo koji postupak sličan navedenom, da ne govorimo o mogućnosti otuđenja.

Iz svega navedenog se može izvući zaključak da su težnje SPC u Crnoj Gori da prikaže kako je Crkva u Duklji/Zeti/Crnoj Gori kontinuitet njenog trajanja na vrlo klimavim nogama. Ponašanje SPC u Crnoj Gori nije ništa drugo do nastavak politike koju je Srbija vodila prema susjednim narodima, uključujući i Crnu Goru, od Garašaninove ideje i njegovog Načertanija, kao programa spoljne i nacionalne politike Srbije krajem 1844. godine: „U političeskom obziru imalo bi ovo sredstvo ne manju važnost, jerbo će se nov agent srbski nalaziti među žiteljstvom srbskim i ova prilika prinela bi jače upliv Srbije na sjeverne Arbaneze i na Crnu Goru, a ovo su upravo oni narodi koji imaju ključeve od vrata Bosne i Hercegovine i od samoga mora Adrijičeskog. Postavljanje ove agencije srbske i utemeljenje njeno onamo mi smo uvereni kao političeski postupak Srbije smatran bi bio od neobične važnosti među onim narodima i tešnji savez ovi žitelja sa Srbijom postigao bi se vrlo lako.“ Postojanje etničkog srpstva je vezano za drugu polovinu XIX stoljeća, kada je istorija i kultura prilagođavana toj novostvorenoj činjenici. Sada se vrlo rado poziva na period kada je stvarano etničko srpstvo u Crnoj Gori u tim vremenima, jer postoji mnogo pisanih tragova koji se

zloupotrebljavaju u dokazivanju nacionalnog karaktera i porijekla Crnogoraca. No veliki je problem što sa nasljeđem prije polovine sredine XIX stoljeća? Otud se stvorila čitava plejada falsifikatora crnogorske istorije i baštine, od D. Medakovića, S. Milutinovića Sarajlije, Vuka Karadžića, Dušana Vuksana, srpskih akademika i istoričara i pseudoistoričara, SANU, CANU, zaključno sa Amfilohijem Radovićem i SPC. Poput Marka Dragovića, koji je objavio u *Starinaru*, na strani 15 „Danil vladika cetinski Negoš, vovodič srbskoj zemli...“ falsifikuju se dokumenta iz crnogorske istorije, dodaju pridjevi srpski će je god moguće, da bi se, po onoj čuvenoj sentenci Fridriha Ničea da nakon sto godina ponovljane laži i časni ljudi povjeruju da je istina, ugradilo u crnogorsko pamćenje da srpstvo i srpski identitet seže u duboku prošlost Crnogoraca. Nažalost, u jednom velikom dijelu naroda sa prostora Crne Gore ta strategija daje velike rezultate. Crkva čini jedan veoma važan dio identiteta kod svih naroda na svijetu. Od aneksije Crne Gore 1918. godine i nestanka CPC, SPC je imala potpuni monopol među pravoslavnim življem u Crnoj Gori sve do današnjih dana. Obnavljanje CPC devedesetih godina nije moglo promjeniti tu sliku jer je SPC koristila cjelokupnu sakralnu imovinu u Crnoj Gori, uključujući i veoma važne svetinje za crnogorski narod. Ogromni prihodi od imovine i trgovine relikvijama, korišćenje objekata i imanja u koja se uselila nakon 1920. godine, veliki propagandni uticaj i mogućnosti, činili su od SPC moćnu političko-vjersku organizaciju. Veliki uticaj kao sticaj navedenih okolnosti, politički pragmatizam i oportunitizam u državnim organima, SPC je iskoristila u potpunoj rekonstrukciji crnogorskog sakralnog nasljeđa, i materijalnog i nematerijalnog, mijenjajući ga u moravsko-vizantijsku i razmetljivo-kičersku formu. Pod formom obnavljanja srednjovjekovnih manastira u potpunosti se skrnavi njihov autentični izgled, vrše se intervencije neprimjerene nasljeđu prostora Crne Gore. Bez saradnje sa

nadležnim institucijama države i bez potrebnih dozvola i saglasnosti, udara se na sve crnogorsko sa istim ciljem sa kojim se to radi već više od stoljeća i po. Po principu ako se baština jednog naroda pretvori u surogat koji pripada tradiciji drugog naroda u njegovoj svijesti se stvara slika o jedinstvenom nacionalnom prostoru.

Jedna od novotarija u Crnoj Gori jesu sve češće ulične litije i procesije. Organizuju se u danima koji se nikada nijesu praznovali u Crnoj Gori, slave se sveci koji se nikada nijesu slavili u Crnoj Gori,... pokušava se potpuno izmjeniti kulturološko biće starosjedilaca Crne Gore. Sudeći po potpunom odsustvu bilo kakvog otpora, bilo crnogorske javnosti, bilo državnih organa, čini se da SPC u Crnoj Gori, sa Amfilohijem Radovićem na čelu, uspijeva u tome.